

אל-קאעדה: מאזן ביניים של חולשות ועוצמות

אסף מוגאדם

יותר משמונה שנים לאחר מתקפת 11 בספטמבר, התחושה הגוברת בקרב מומחים לטרור נגדי משורות האקדמיה, הממשלה וצוותי חשיבה היא שארגון אל-קאעדה נוחל תבוסה במלחמה נגד אויביו בראשות המערב, ובפרט בידי ארצות הברית.¹ אכן, יש סימנים רבים המחזקים את ההערכה כי אל-קאעדה נמצא בקשיים, ובהם אבדן של מנהיגים מבצעיים חשובים; תבוסה או כמעט תבוסה של ארגונים המסונפים לאל-קאעדה מחוץ למפקדה האפגנית-פקיסטנית; ואי-ספור אתגרים אידיאולוגיים המופנים לפתחו של הארגון בידי כמה מבעלי בריתו לשעבר. עם זאת, למרות תבוסות אלה ואחרות, כמה תכניות מוצלחות ולא מוצלחות מהשנה החולפת הן תזכורת חד-משמעית לתחכום, לכושר ההסתגלות ולגמישותה של תנועת הג'האד העולמית בראשות אל-קאעדה.² ב-27 באוגוסט 2009 למשל ניסה עבדאללה חאסן טאליאה אסירי, אזרח ערב הסעודית, להתנקש בחייו של סגן שר הפנים של ערב הסעודית, הנסיך מוחמד בן נאיף, באמצעות התקן מתוחכם במיוחד שהסתיר על גופו או בבגדיו התחתונים.³ המחבל המתאבד היה חבר לשעבר באל-קאעדה בחצי האי ערב (להלן AQAP ובשמו המלא Al Qaeda in the Arabian Peninsula), שהוליך שולל את ממשלת ערב הסעודית לחשוב כי זנח את הטרור. בחג המולד 2009 הפגין האזרח הניגרי עומאר פארוק עבדול-מוטאלאב כושר המצאה ותחכום מרשימים בעת שניסה לפוצץ חומרי נפץ שהסתיר בתחתוניו בטיסה מס' 253 של חברת התעופה "נורת'ווסט", אך נתפס בידי נוסעים ערניים. בחודש דצמבר 2009 פוצץ את עצמו הומאם חאליל אל-בלאעווי, אזרח ערב הסעודית, בבסיס של

ד"ר אסף מוגאדם הוא מנהל לימודי טרור ומרצה במרכז ללחימה בטרור ב"ווסט פוינט". ספרו האחרון הוא **הגלובליזציה של מות קדושים: אל-קאעדה, הג'האד הסלפי, והתפשטות פיגועי ההתאבדות**, ההוצאה לאור של אוניברסיטת ג'ון הופקינס, בלטימור 2008 (להלן: מוגאדם, **הגלובליזציה של מות קדושים**). המחבר מביע את תודתו העמוקה לד"ר ג'יימס פורסט על הערותיו והארותיו החשובות למאמר זה.

הסיי-איי-אי בחוסט, שבאפגניסטן, והרג בתוך כך שבעה קציני סיי-איי-אי. בלאעווי שימש מודיע של הארגון הירדני GID, ושיחק משחק כפול מתוחכם למדי שהוא הטעה בו את מפעיליו הירדנים לחשוב כי רכש את אמונם. למרות שנים של מאמצים מצד ממשלות המערב להציג נרטיב נגדי לנרטיב הג'האדיסטי של אל-קאעדה, נכון לשנת 2010, האידאולוגיה המנחה של אל-קאעדה, זרם הג'האד הסלפי, ממשיכה לקנות לה קהל מעריצים, ואילו האינטרנט – הבימה המרכזית שבאמצעותה הארגון מפיץ את האידאולוגיה שלו – ממשיך לשמש צינור לקיצוניות אלימה בשם הארגון. במאמר זה אפרט את המאזן הנוכחי של החולשות והעוצמות של ארגון אל-קאעדה. בסיכומי של דבר, הסכסוך בין אל-קאעדה ובין המערב הפך למלחמת תפיסות הסובבת על השאלה – מי משני הצדדים מזיק יותר ל"אומה" (Umma) האסלאמית.

כרטיס הניקוד של אל-קאעדה

למרות דיבורים הנשמעים בשנים האחרונות המנבאים את נפילתו הקרובה של ארגון אל-קאעדה, הארגון נשען על כמה עוצמות ליבה שיבטיחו את הרלוונטיות שלו בעתיד הקרוב. העוצמה הראשונה והבולטת ביותר היא העובדה שלאחר הפריסה מחדש לאורך אזור הגבול שבין אפגניסטן לפקיסטן הצליח אל-קאעדה לבסס לעצמו חוף מבטחים. חוף מבטחים שכזה חשוב לא רק מפני שהוא מספק שטח אימונים, אלא גם בזכות ההזדמנות שהוא נותן לארגון להתחבר לארגונים הדומים לו בהשקפתם. העובדה שהמקום הבטוח הנוכחי של אל-קאעדה אידאלי פחות מקודמו באפגניסטן איננה חשובה לצורך העניין.

העוצמה השנייה של הארגון היא שעדיין הטיעונים האידאולוגיים המרכזיים שלו מהלכים קסם, ובראשם הטענה כי ארצות הברית הכריזה מלחמה נגד האסלאם. בידיעה ששאר התנאים שווים, כל עוד נמשכת הנוכחות של כוחות אמריקאיים על אדמת מדינות ערביות ומוסלמיות, תימשך יכולתו של אל-קאעדה להעביר אנשים לצד שלו. האשמת ארצות הברית בקשירת קשר נגד האסלאם קלה ונוחה יותר לאל-קאעדה כל עוד יוכל להצביע על הנוכחות של כוחות אמריקאיים במזרח התיכון.

עוצמת ליבה שלישית של אל-קאעדה היא שהאידאולוגיה הג'האד-סלפית שלו ממשיכה להלך קסם. אחד המאפיינים הבולטים ביותר שלה הוא פתיחותה לחברים חדשים. אימוץ עיקרי הג'האד הסלפי קל לביצוע, ומכאן שקל להפוך לחסיד (אם לא לחבר פורמלי) של אל-קאעדה. להבדיל מארגונים או מכתות אחרות, המחייבים עמידה בבחינות קבלה מחמירות או מיישמים נהגים אחרים המגבילים את מאגר החברים הפוטנציאליים, אל-קאעדה מקבל את המגויסים בזרועות פתוחות. קל יחסית לקבל את עיקרי החשיבה שלו. אין צורך בהיכרות

עמוקה עם התאולוגיה האסלאמית כדי להיות מזוהה עם התנועה, ומנקודת מבט ארגונית, הדבר אף יכול להזיק מאחר שבורות היא קרקע פורייה להקצנה. מה שנדרש הוא רק הזדהות עם השקפת העולם הבסיסית אשר אידיאולוגיה דתית זו מציגה, שלפיה האסלאם נמצא בירידה בעקבות קנוניה אנטי-אסלאמית, ורק ג'האד, המובן אך ורק במונחים צבאיים, יכול לגאול את הדת האסלאמית ולהשיב עטרה ליושנה. במילים אחרות, עוצמת הקשרים החלשים היא זו שהופכת את הג'האד הסלפי לקוסם כל כך לאחדים, ולאידאולוגיה שכל כך מתסכל להתמודד איתה בעיניים מערביות. הפתיחות הרבה של האידאולוגיה הג'האדיסטית-סלפית וגם היעדר אידאולוגיות חלופיות המסוגלות להתחרות עם הג'האד הסלפי מושכים מספר גדל והולך של תומכים לשורות התנועה.

עוצמת ליבה רביעית של אל-קאעדה היא שלמרות הצלחות מזדמנות של המערב בסגירת אתרי אינטרנט ג'האדיסטיים, האינטרנט ממשיך לעבוד לטובתו של הארגון ולא נגדו. לחצים רבים הופעלו על ארצות הברית ועל בעלות בריתה למצוא תשובה הולמת שתתמודד עם מאמצי ההסתה והתעמולה של הג'האד העולמי. באזור השבטים בגבול שבין אפגניסטן לפקיסטן ובצמתי האזוריים של אל-קאעדה ביססו הארגון והמסונפים לו מסע תקשורתי נחוש. בחגורה השבטית למשל, תקליטורי די-וי-די, סרטים ותוצרי מדיה אחרים שהופקו בידי סניפים מקומיים של מחלקות תקשורת של אל-קאעדה כמו "אל-סהאב", "אולפני "אומאט" הפקיסטניים ותומכי הטליבאן (Ummat Studios),⁴ וכן מרכז התקשורת של ארגון הטרור ג'אנדאללה, מציגים תעמולה ג'האדיסטית באורדו, בפשטו, בערבית ובשפות אחרות. מרכז התקשורת של אל-פאג'ר מספק עותקים של סרטי וידאו, כגון אלה בגרמנית, באיטלקית, בצרפתית, בטורקית, וכן בשפות רבות נוספות.

כמה סימנים המעידים שהארגון נחלש מאוד בשנים האחרונות מקזזים כמה מהיתרונות שנמנו לעיל. סימנים אלה כוללים את לכידתם של כמה מבכירי אל-קאעדה כמו אבו פאראג' אל-ליבי (במאי 2005) ואת חיסולם של בכירים אחרים כמו חמזה רביה (נובמבר 2005); אבו לית' אל-ליבי (ינואר 2008); אבו סולימן אל-ג'אזאירי (מאי 2008); אבו חבאב אל-מסרי (יולי 2008); סאלח אל-סומאלי (דצמבר 2009); וסעיד אל-מסרי (מאי 2010).

לצד חיסולם של מנהיגים בכירים בארגון אל-קאעדה אפשר לציין את התבוסה או את הכמעט תבוסה של כמה מהמסונפים המקומיים של אל-קאעדה. אל קאעדה בחצי האי ערב, לפני לידתו מחדש בתימן, חדל מלהתקיים למעשה, ואילו אל-קאעדה בעיראק הוא צל של הארגון שהיה בעבר. אל-קאעדה ספג מכות נוספות: סדרה של נטישות ועריקות בידי ג'האדיסטים מוערכים לשעבר כמו עבדול קאדיר בן עבדול עזיז, ד"ר פאדל או השייח' הסעודי סלמן אל-עודה. הנטישות האחרונות באו בעקבות גינויים קודמים של פעולות מבודדות של אלימות ג'האדיסטית

קיצונית שנשמעו מפי תאולוגים מכובדים בקהילה הג'האדיסטית, ובהם אבו באשיר אל-טרטוסי ואבו מוחמד אל-מקדיסי, שגינו את חוסר התוחלת בפיגועי לונדון ואת הפיכתם של אזרחים שיעים ליעד שיטתי של אל-קאעדה בעיראק, בהתאמה. גם אישים בעלי השפעה שולית בתנועה הג'האדיסטית הרחיקו את עצמם מהטקטיקה האלימה של אל-קאעדה. מוסדות מובילים מהאסכולה הדיאובנדית, כגון דאר אל-עולום דיאובנד, פרסמו "פאתוות" (פסקי הלכה אסלאמיים) בגנות הטרור, ואילו חברים לשעבר בארגון הקיצוני חזב אל-תחריר הקימו צוות חשיבה נגד טרור, מוסד שנועד להשמיע התנגדות לאלימות טרור. מלבד זה, במקומות כמו אלג'יריה ובמדינות אחרות בעולם המוסלמי החלו להתגבש התאגדויות מחאה על פיגועי התאבדות וצורות אחרות של אלימות קיצונית.

כמה חולשות מרכזיות ואתגרים לטווח ארוך שארגון אל-קאעדה ייאלץ להתמודד עמם תורמים להחרפת בעיותיו. נקודת התורפה הראשונה שלו היא במישור המבני; במישור זה נאלץ הארגון להתמודד עם התנהגות שאינה מטיבה עמו מצד המסונפים המקומיים. הדוגמה הברורה ביותר לארגון מסונף לאל-קאעדה "שפרק עול" והוציא לאל-קאעדה שם רע היא זו של אל-קאעדה בעיראק בתקופתו של זרקאווי, כאשר הטבח הסיטוני של מוסלמים שיעים הביא להתרחקות של חברים רבים באומה המוסלמית. בעיות אלה ושכמותן מלמדות על אתגרים לאל-קאעדה הטבועים במבנה שלו כארגון עולמי. המבנה המרושת של אל-קאעדה אינו יתרון בלבד, והוא עלול להיות גם מכשול.

תחרות מצד מדינות וגופים על-מדינתיים מציבה אתגר נוסף לפתחו של הארגון. איראן היא אחת הבעיות האלה עבור אל-קאעדה בשל אי-ציותה הנמשך למערב בכלל, ולארצות הברית בפרט, המטיל דופי באמינותו של אל-קאעדה, המבקש לבסס את עצמו ככוח האנטי-אמריקאי המוביל בעולם המוסלמי. "ההצלחות" של מדיניות החוץ האיראנית – דוגמת מסעה הנחוש להשגת נשק גרעיני, התפקיד האזורי ההולך וגדל שהיא מבקשת למלא ועמדתה העוינת כלפי ישראל – הן חדשות רעות לאל-קאעדה מכיוון שהן מזכירות לתומכים הנוכחיים והעתידיים של הארגון את הפער בין מה שהארגון מטיף לו ובין מה שהוא עושה בפועל. הן מדגישות את חוסר הצלחתו של אל-קאעדה לתקוף את ישראל ולפעול נגד איראן למרות השיח הג'האדיסטי המתלהם של התנועה אל מול ישראל ואיראן. מלבד זה, אל-קאעדה תופס תנועות אסלאמיות פופולריות כמו "האחים המוסלמים" ו"חזבאללה" כאיום. יכולתו של חזבאללה לעמוד מול ישראל במלחמת לבנון השנייה בשנת 2006 הציגה את הקבוצה השיעית המיליטנטית כתנועה היחידה בעולם המוסלמי המסוגלת להילחם במדינה היהודית. כמו הדוגמה של איראן, ההצלחה הפוליטית והצבאית של חזבאללה חותרת תחת יכולתו של אל-קאעדה לתבוע לעצמו את תפקיד ההובלה בשם הקהילה האסלאמית באופן כללי.

בתוך כך, הגינויים וההתנערות של אנשים שהיו חלק מדור המייסדים של ארגון אל-קאעדה הציבו בפני הארגון את האתגרים הגדולים ביותר שלו, דהיינו האתגרים הנשקפים לו במישור האידאולוגי. אל-קאעדה מצא את עצמו בעמדה לא נוחה של צורך להגן על עצמו נגד האשמות שלפיהן מעשיו מובילים למוות של מוסלמים רבים חפים מפשע. אין זה משנה אם אל-קאעדה מעודד אקטיבית או מממן מעשי הרג אלה בעזרת הצדקות אידאולוגיות של לחימה במוסלמים בוגדים; מעלים עין ממוות של מוסלמים, תוך כדי הסתמכות על ההיגיון של "המטרה מקדשת את האמצעים" או אם הוא מנסה באמת ובתמים להקטין ככל האפשר את מספר הנפגעים מקרב המוסלמים. העובדה אשר אין עליה עוררין, שהתקפות הארגון עד כה לא זו בלבד שלא הצליחו להביא מזור וגאולה לאומה האסלאמית אלא שהן גם העלו את מספר הקרבנות המוסלמים, היא חולשתו המרכזית של אל-קאעדה, חולשה שעל המערב להמשיך לחשוף.

בסופו של דבר, אחד הקרבות החשובים ביותר במלחמה הכוללת נגד אל-קאעדה יהיה קרב התפיסות. אל-קאעדה וארצות הברית לכודים בקרב שבו הם מנסים לטעון כי הצד האחר פוגע ב"אומה" (Umma) המוסלמית. אל-קאעדה טוען שארצות הברית פוגעת במוסלמים בהכרזה מלחמה נגד האסלאם, בהשפילה את ה"אומה" באמצעות הכיבוש המתמשך של אדמות אסלאמיות, ובתמיכתה בישראל ובמשלוח ערביות ומוסלמיות רודניות. מנגד, ארצות הברית מפנה את אצבעה אל התוצאות הממשיות של פעולות אל-קאעדה בעולם האמיתי – הרג של מוסלמים רבים חפים מפשע וחוסר יכולתו של הארגון להציע שיפורים הניתנים למדידה בחייהם של מוסלמים מן השורה. הקרב יוכרע על בסיס יכולתו של אחד הצדדים לקבע את עליונותו בקרב התפיסות הזה. הצד המיומן יותר יצליח להבליט את החולשה הנתפסת של היריב, אך גם יוכיח כי כוונותיו ותוצאות מעשיו מסייעות ל"אומה". הוא גם יצליח להסיט טוב יותר את תשומת הלב מההאשמות ומהטענות המופנות אליו מהצד שכנגד. כדי להביס את אל-קאעדה בקרב התפיסות תצטרך ארצות הברית לעשות הרבה יותר בכל אחת משלוש חזיתות אלה של הקרב על התפיסה. רק אם תוכל ארצות הברית להציג באופן משכנע את התוצאות המחרדות של פעולותיו של אל-קאעדה, לשכנע את ה"אומה" בדבר הכוונות הנדיבות של אמריקה אל מול העולם האסלאמי ולהגן על עצמה במיומנות טובה יותר נגד האשמות חסרות בסיס, היא תנחל הצלחה במלחמה נגד אל-קאעדה.

הערות

- 1 ראו למשל: Kristen Chick, "CIA Director says Al Qaeda on the Run as a Leader: Killed in US Drone Strike," *Christian Science Monitor*, 18 March 2010.
- 2 תנועת הג'האד העולמית מוגדרת במאמר זה כתנועה על-לאומית של ארגוני ג'האד דומים לה, בראשות אל-קאעדה. היא כוללת ארגונים מסונפים ואנשים פרטיים, רשתות וארגונים הקשורים לארגון. המונח "מסונפים" מתייחס לארגונים בעלי קשרים פורמליים עם אל-קאעדה, אשר על פי רוב אימצו לעצמם את השם "אל-קאעדה", דהיינו הארגונים המושפעים מהאידאולוגיה המנחה של אל-קאעדה, אשר לא נשבעו אמונים לבן-לאדן. ברור לי כי חלוקה זו אינה מושלמת וכמה ארגונים הקשורים לאל-קאעדה לא אימצו את האידאולוגיה שלו בצורה מלאה וכן כי ארגונים אחרים נופלים ב"תחום האפור" שבין שותפים ובין מסונפים. עם זאת, לצורך מאמר זה אסתפק בחלוקה זו. לדיון במקורות ובשלבי ההתפתחות של אל-קאעדה והאידאולוגיה המנחה שלו, ולתיאור השינוי שעבר הארגון לתנועת ג'האד עולמית, ראו:
Assaf Moghadam, *The Globalization of Martyrdom: Al-Qaeda, Salafi Jihad, and the Diffusion of Suicide Attacks* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2008), pp. 62-151.
- 3 דיווחים קודמים על כך שהמתנקש החביא את ההתקן בפי הטבעת שלו טרם אושרו.